

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ

Ο ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ

ΩΣ ΒΟΤΑΝΙΚΟΣ

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ

ΥΠΟ Θ. ΔΕ ΧΕΛΔΡΑΪΧ

Ἠγάπα τὰ ἄνθη ὑπερβολικῶς, μετ' ἔρωτος ἀληθοῦς· ἠγάπα τὰ ἄνθη ἐν τῇ φύσει, ὅπου τὰ ἐζήτει ἐπιμόνως· ἠγάπα αὐτὰ ἐν τῷ κήπῳ, ὅπου τὰ ἐκαλλιέργει μετ' ἐπιμελείας· τὰ ἠγάπα καὶ ἀπεξηραμένα ἐν ταῖς συλλογαῖς τοῦ σπουδαστηρίου του, ὅπου τὰ ἐμελέτα ἐπιστημονικῶς. Ὁ τριπλοῦς αὐτὸς ἔρως χαρακτηρίζει τὸν Ὀρφανίδην, ὁ δὲ ἐνθουσιασμὸς ὁ ἰδιάζων εἰς τοὺς ἀληθῶς ἐπιστήμονας, ὁ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ζῆλος αὐτοῦ εἶχε τι τὸ ἰδανικόν· ὁ Ὀρφανίδης ὡς ποιητὴς ἔφερεν ὡς εἰπεῖν τὴν ποίησιν καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Σπάνιοι εἶναι οἱ τοιοῦτοι, ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐποχῇ τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς ἰδιοτελείας, σπάνιοι ἰδίως οἱ βοτανικοὶ οἱ συνενουῦντες ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ καὶ ἐξ ἴσου τὴν ἀγάπην πρὸς τὰς θεωρητικὰς τῆς ἐπιστήμης σπουδὰς μετὰ τοῦ ἔρωτος πρὸς τὰς ἐρεῦνας, τὰ ταξείδια καὶ τὰς ἐκδρομὰς πρὸς συλλογὴν φυτῶν, καὶ τῆς ἀγάπης διὰ τὴν πρακτικὴν καὶ ἰδίως ὠφέλιμον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἐφαρμογὴν τῆς ἐπιστήμης, δηλ. τὴν κηπουρικὴν καὶ τὴν γεωργίαν. Τοιοῦτοι, σπάνιοι τὴν σήμερον, ἦσαν οἱ πατέρες τῆς ἐπιστήμης ὁ Θεόφραστος, ὁ Τουρνεφόρτιος, ὁ Λινζαῖος καὶ οἱ ἄλλοι. Εἶναι σπάνιοι τὴν σήμερον, διότι ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως, ἣν ἔλαβον αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, κυρίως μετὰ τὴν εἰσχωγὴν τῆς χρήσεως τοῦ μικροσκοπίου διηρέθη καὶ ἡ φυτολογία

ἐξ ἀνάγκης εἰς πολλοὺς κλάδους, ὧν ἕκαστος ἀρκεῖ μόνος, ὅπως ἀπασχολῇ ἐπιστήμονα καθ' ὅλον τὸν βίον του. Δυστυχῶς ὅμως συμβαίνει πολλάκις, ὅτι οἱ εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους ἀπασχολούμενοι οὐ μόνον δὲν συσχετίζουσι τὰς μελέτας αὐτῶν, ἀλλ' ἐνίοτε περιφρονοῦσιν ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἐκτιμῶσιν ὡς δεῖ τὰ ἔργα ἀλλήλων καί, ὅπερ χεῖριστον, πολλάκις παραγνῶρίζουσιν οἱ ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ κλάδου τινὸς μονομερῶς καὶ ἀποκλειστικῶς καταγινόμενοι τὸν κύριον καὶ τελικὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστήμης. Ὡς τοιοῦτος καὶ ὑπέρτατος σκοπὸς πάσης ἐπιστήμης πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὠφέλεια αὐτῆς. Πρὸς τί ἅπασαι αἱ ἔρευναι, ἅπασαι αἱ λεπτομερεῖς ἐξετάσεις καὶ παρατηρήσεις τῆς ζωικῆς λ. χ. ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας, ἐὰν δὲν ἐγίνοντο πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ ἐκ τῆς ἐλπίδος, ὅτι ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ προκύψῃ ὠφέλιμος ἐφαρμογὴ εἰς τὴν ἰατρικὴν; Οὕτω καὶ ἐν τῇ φυτολογίᾳ ἡ συμπλήρωσις τῆς γνώσεως τῶν ἐπὶ τῆς γῆς σφαίρας φυομένων φυτῶν καὶ ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις τῆς ἐσωτερικῆς κατασκευῆς καὶ τῶν διαφορῶν αὐτῶν ιδιοτήτων γίνεται βεβαίως καὶ ἰδίως πρὸς τὸν σκοπὸν ν' ἀνακαλυφθῶσι νέα εἶδη ἴσως ποτὲ ὠφέλιμα καὶ ἰδιότητες χρήσιμοι εἰς τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν οἰκονομίαν, νὰ διακρίνωνται δὲ καὶ τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὸν ἀνθρώπινον καὶ τῶν οἰκιδίων ζῶων καὶ ὠφελίμων φυτῶν ὁργανισμόν.

Οἱ ἀρχαῖοι φυσιοδίφαι οὐδέποτε παρεγνώρισαν τὸν σκοπὸν τοῦτον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, διότι περιγράφοντες τὰ φυσικὰ σώματα ἐνασχολοῦνται συνάμα περὶ τὴν ἔρευναν τῆς χρησιμότητος αὐτῶν. Τοῦτο δὲν γίνεται σήμερον χωρισθείσης τῆς θεωρητικῆς ἀπὸ τῆς ἐφηρμοσμένης ἐπιστήμης, διότι ἐπὶ τοσοῦτον κηρύνθη ὁ κύκλος τῶν ἐπιστημῶν, ὥστε ὁ ἀνθρώπινος βίος μόλις ἐπαρκεῖ, ὅπως ἐγκύψῃ ὁ ἐπιστήμων εἰς εἰδικόν τινα κλάδον. Οὐχ ἥττον δὲν πρέπει νὰ παρορῶμεν τὸ γενικὸν χάριν τοῦ μερικοῦ καὶ πρὸ πάντων δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν τίς ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης.

Ὁ Ὀρφανίδης συνησθάνετο ὅλον τὸ ὕψος καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς θέσεως, ἣν ἡ εἰμαρμένη εἶχε προσδιορίσει εἰς αὐτόν, ὡς ἐγνώριζεν ἀπάσας τὰς δυσχερείας τοῦ προορισμοῦ

του τούτου. Ἐπέπρωτο νὰ διδάξῃ τὴν φυτολογίαν πρῶτος ἐν τῇ πατρίδι του μετὰ Θεόφραστον! καὶ πρῶτος Ἕλληνα μετὰ Θεόφραστον καὶ Διοσκορίδην νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἐλληνικὴν χλωρίδα, διότι ὅσοι εἶχον ἐξετάσει αὐτὴν μετὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους ἦσαν ἀλλοδαποί.

Τὸ ἀξιοπαρατῆρητον εἶναι, ὅτι ὁ Ὀρφανίδης εἶχεν ἐνδιατρίψει μόνον περὶ τὴν δημοσιογραφίαν, τὴν ποίησιν καὶ τὴν φιλολογίαν, ὅτε ἀπελθὼν εἰς Παρισίους μετὰ πενιχρᾶς χορηγείας τῆς κυβερνήσεως, ἵνα ἀναπτύξῃ τὰς φιλογολικὰς αὐτοῦ γνώσεις, ἠγάπησεν αἴφνης ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα ἤδη ἐτῶν τὴν βοτανικὴν καὶ ἀπεφάσισε νὰ σπουδᾷ αὐτήν, παρακινηθεὶς εἰς τοῦτο ἐκ τῆς τυχαίας ἀκροάσεως δημοσίου βοτανικοῦ μαθήματος. Ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἠγάπα μὲν πάντοτε τὰ ἄνθη, ἀλλὰ δὲν εἶχε προσηλωθῇ εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν, ἐξ ἐπιστημονικῆς ἐφέσεως. Ἐγκολπωθεὶς ὁμως τὸν κλάδον τῆς βοτανικῆς ἐπέδωκε εἰς τὴν ἔρευναν αὐτῆς μετ' εἰλικρινοῦς καὶ ἀνενδότου ἀφοσιώσεως. Ἐν Παρισίοις ἔσχε τὴν καλὴν τύχην νὰ εὔρῃ τότε ἀρίστους καὶ διασέμους καθηγητάς, τὸν Adrien de Jussieu, τὸν Prongniart, τὸν Decaisne, τὸν Richard, παρὰ τῶν ὁποίων ἠγαπήτο διὰ τὸν ἑκτακτον ζῆλόν του. Μετ' αὐτῶν καθὼς καὶ μετ' ἄλλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διασέμων βοτανικῶν, οὓς ἐγνώρισεν ἐν Παρισίοις, διετήρει καὶ κατόπιν ἐπιστημονικὴν ἀλληλογραφίαν καὶ φιλικὰς σχέσεις, οὕτω μετὰ τῶν J. Gay, Spach, Planchon, Houillet, Dr. Puel, Maille καὶ ἄλλων. Ἀκολουθῶν τὸν Adrien de Jussieu εἰς τὰς κλασικὰς ἐν τοῖς περιχώροις τῶν Παρισίων ἐβδομαδικαίας κατὰ τὸ θέρος ἐκδρομὰς, ἠσθάνθη ὁμοίαν ἀγάπην καὶ αὐτὸς πρὸς τὰς βοτανικὰς ἐκδρομὰς καὶ ἐξέτασιν τῶν φυτῶν. Οὐχ ἥττον ἦτο ἐπίσης ἐπιμελὲς φοιτητὴς τοῦ βοτανικοῦ κήπου (Jardin des Plantes) καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ πλουσιωτάτου βοτανικοῦ μουσείου. Ἐν τῷ κήπῳ δὲ καὶ ἐν τοῖς θερμοστέγοις ἐσπούδασεν ἰδίως τὰ ξένα φυτὰ καὶ τὴν θεραπείαν αὐτῶν.

Τὸ 1848 ὁ Ὀρφανίδης ἐπανέκαμψεν εἰς Ἀθήνας διορισθεὶς τὸ ἐπόμενον ἔτος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

Μόλις ἐπανελθὼν ἐνταῦθα ἔσπευσεν εὐθὺς, μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ ἐνεργητικότητος, ἐπιμελείας καὶ ὑπομονῆς, ἣν ἀνέπτυσσεν ὅταν ἐπρόκειτο νὰ φθάσῃ εἰς προωρισμένον τέλος, νὰ ποιήσῃ ἑναρξιν τοῦ ἔργου, ἐπιχειρῶν συνηθέστατα μεγάλας βοτανικὰς ἀποδημίας. Μετὰ πολλὰς κατὰ πρῶτον ἐν Σύρῳ καὶ τῇ Ἀττικῇ ἐκδρομὰς καθ' ἃς τῷ ἐγενόμην πολλάκις σύντροφος καὶ ὁδηγός¹ ἀνῆλθε τὸ 1850 ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους τῆς Κυνourίας, τοῦ Πάρνωνος τῶν ἀρχαίων, νῦν δὲ Μαλεβοῦ, ἔκτοτε δὲ χρονολογεῖται ἐπὶ ὁλόκληρον εἰκοσιπενταετίαν ἡ μακρὰ ἐκείνη σειρὰ τῶν συνεχῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς συνορευούσας αὐτῇ χώρας. Περιοριζόμεθα νὰ καταλέξωμεν ἐνταῦθα τὰς κυριωτέρας τοῦ Ὀρφανίδου βοτανικὰς ἀποδημίας, δι' ὧν κατὰ τὸ μᾶλλον ἐπλουτίσθη ὁ θησαυρὸς τῆς ἐλληνικῆς χλωρίδος. Δὶς ἔτι ἐξήτασε (1856 καὶ 1857) τὰ ὄρη τῆς Κυνourίας καὶ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος Ἀργολίδος· τρεῖς (τὸ 1851, 1852 καὶ 1854) περιηγήθη λεπτομερῶς τὰς σειρὰς τῶν ὑψηλῶν ὀρέων τῆς βορείου Πελοποννήσου, τῆς Κυλλήνης καὶ τῶν Ἀροανίων ὀρέων (νῦν Χελμοῦ) ἐνθα ἡ περιώνυμος πηγὴ τῆς Στυγὸς, πλησίον τῆς ὁποίας πολλὰ ἀνεκάλυψε νέα καὶ ὠραῖα ὀρεῖνὰ εἶδη φυτῶν. Κατὰ τὸ 1854 ἐβοτανολόγησεν ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ, δις δὲ (τὸ 1857 καὶ 1862) ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀθωνος, συγχρόνως δὲ ἐξήτασε καὶ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, ἰδίως δὲ τὰ περὶ χωρὰ τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦ ὄρους Δυσόρου, τὰ ὑψηλὰ πλησίον τῶν Βιτωλίων ὄρη τοῦ Περιστερίου καὶ ἄλλα. Τὸ 1865 περιῆλθε τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς Εὐβοίας Δίρφην καὶ Κανδύλην. Πλὴν τούτων περιηγήθη κατὰ διαφόρους ἐποχὰς πλείστας τῶν Κυκλάδων νήσων, τὸ δὲ 1856 ἐξήτασε τὴν νῆσον Χίον.

Κατὰ τὰ λίαν κοπιώδη ταξείδια ταῦτα ὁ Ὀρφανίδης ἐφάνη πάντοτε ἀκούραστος καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰς στερή-

¹ Εἶχον ἀρχίσει τοὺς περὶ ἐλληνικῆς χλωρίδος μελέτας μου ἤδη κατὰ τὸ 1843.

σεις καὶ τοὺς κινδύνους. Ἴσως δὲν εἶναι γνωσταὶ τοῖς πᾶ-
σιν αἱ δυσχέρειαι, αἱ ταλαιπωρίαι καὶ οἱ κίνδυνοι τῶν τοι-
ούτων χάριν ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης βοτανικῶν ταξειδίων,
τὰ ὅποια πολὺ διαφέρουσι πρὸς τὰ χάριν τέρψεως καὶ δι'
ὅλων τῶν ἐφικτῶν ἀναπαύσεων ἐπιχειρούμενα.

Ὁ βοτανικὸς δέον πρὸ πάντων νὰ ἐξετάσῃ τὰ μᾶλλον
ἄγρια καὶ μακρὰν τῆς καλλιεργείας δύσβατα μέρη, εἰς τὰ
ὅρη, τοὺς ἀπροσίτους κρημνοὺς καὶ τὰς φάραγγας, διότι ἐκεῖ
φύονται τὰ σπανιώτερα φυτὰ ἀποφεύγοντα τοὺς ὀδόντας τῶν
πολυφάγων μυρηκαζόντων. Τοσοῦτος δὲ εἶναι ὁ ἐνθουσια-
σμός τοῦ φυτολόγου, ὥστε αἰσθάνεται εἰδός τι ἡδονῆς ἀγνώ-
στου εἰς ἄλλους μὴ φυσιοδίρας. Κατὰ τὰς περιηγήσεις
ταύτας περιφρονεῖ τοὺς κινδύνους τοὺς ἀπειλοῦντας τὴν
υγείαν καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν κατὰ πᾶν βῆμα καὶ τὴν
πεῖναν καὶ τὴν δίψαν καὶ τὰς παντὸς εἶδους στερήσεις.¹

Ὁ τοιοῦτος ἐνθουσιασμός καὶ ζῆλος ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης,
τὸ τοιοῦτον ἱερὸν πῦρ κατέλαβε καὶ τὸν ἡμέτερον Ὀρ-
φανίδην. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Ὀρφανίδης καίπερ σω-
ματώδης, εἰς τὰς ἐκδρομὰς ἦτο ἐλαφρόπους, εὐλύγιστος καὶ
εἰς ἄκρον ἀκούραστος, τοῦθ' ὅπερ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἐγνώ-
ρισα καθὼς πολλάκις βοτανολογήσας μετ' αὐτοῦ· ὡς λ. χ.
«εἰς τὸ Ζεῆς» καὶ «εἰς τὸν Ἄνθρωπον» ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ.
Ἡ ζωὴ τῶν εἰς τοιαῦτα δύσβατα καὶ ἀπόκρημνα μέρη διερ-
χομένων ἐρευνητῶν ἐξαρτᾶται πολλάκις ἐκ τῆς στερεότητος
χάλικός τινος ἐφ' οὗ στηρίζεται ὁ ποὺς ἢ ἐκ δρακὸς ἀσθενοῦς
χόρτου, ἧς ἐπιλαμβάνεται ἡ χεὶρ.

Εὐνόητον, ὅτι μεγάλως ὠφελήθη ἡ ἐπιστήμη ἐκ τῶν συ-
νεχῶν τούτων ἐρευνῶν τοῦ Ὀρφανίδου, διὰ τῆς αὐξήσεως

¹ Ἐλαχίστην ἰδέαν τῶν κόπων καὶ κινδύνων τούτων ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ
πλεῖστον οἱ ἐν τῷ δωματίῳ καὶ μεθ' ὅλης τῆς ἀναπαύσεως τῶν ἐξετάζοντες
τὰς συλλογὰς ἀπεξηραμένων φυτῶν βοτανικοί, (botanistes de cabinet)
καὶ ἔτι ὀλιγώτερον οἱ κυτταρολόγοι οἱ διὰ τοῦ μικροσκοπίου μόνου ζητοῦν-
τες τὴν ἐπιστήμην, οἱ μετ' ἀριστοκρατικῆς κουφότητος περιφρονοῦντες καὶ
μάλιστα χλευάζοντες τὸν ὄχλον τῶν εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν εἰδικὴν
σπουδὴν «περὶ φυτῶν ἱστορίας» καταγινομένων φυτολόγων, οὓς κατατάσ-
σουσι μεταξὺ τῶν κηπουρῶν.

ιδίως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐλληνικῶν φυτῶν, τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν ἐλληνικὴν χλωρίδα, ἥς τὰ θεμέλια κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔθεντο ὁ *Tournefort*, ὁ *Sibthorp*, ὁ *Bory de St. Vincent*, ὁ *Spruner*, ὁ *Sartori*, ὁ *Boissier* καὶ ἄλλοι ὅσοι ἐκάστοτε ἐξήτασαν τὰ ἐλληνικὰ ἐδάφη ὑπὸ φυτολογικὴν ἔποψιν. Ἐξ αὐτῶν ιδίως ὁ ἄγγλος *Sibthorp* μετὰ διετῆ ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ πιστὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἐλληνικῶν φυτῶν κατέλιπεν αἰδίδιον μνημεῖον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὀρφανίδου εἰς τὸ δεκάτομον λαμπρὸν σύγγραμμά του *Flora Graeca*. Ἐν τῷ τελευταίῳ κολοσσιαίῳ ἔργῳ τοῦ *Boissier* *Flora Orientalis* καταραίνονται αἱ πολυάριθμοι συμβουλαί, ἃς ὁ Ὀρφανίδης παρεῖχε τῷ διαστήρῳ συγγραφεῖ, καὶ ἃς ὁ *Boissier* ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ, τῷ περιλαμβάνοντι τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ βοτανικῶν ἐρευνῶν, ἀναγνωρίζει καὶ λεπτομερῶς ἐκτίθησι.¹

Γνωσταὶ ἐγένοντο ἀνὰ τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον αἱ ἐρευναι καὶ ἀνακαλύψεις τοῦ Ὀρφανίδου ιδίως διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ σπουδαίας δημοσιεύσεως τῆς *Flora Graeca exsiccata*² ἥτοι συλλογῆς ἀπεξηραμένων φυτῶν τῆς ἐλληνικῆς χλωρίδος, ἥς ἐποίησεν ἐναρξιν κατὰ τὸ 1852. Εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην ἐδημοσιεύθησαν ἀνὰ ἐκατοντάδας (Centuries) χίλια περίπου φυτὰ τῆς ἐλληνικῆς χλωρίδος μετὰ δελτίων ἀναγράφόντων λεπτομερῶς τὰς ἐπιστημονικὰς ὀνομασίας καὶ τὰς τῶν ἀρχαίων γνωστὰς ὡς καὶ τὰς κοινὰς τῆς σήμερον καὶ τὰς θέσεις ὅπου συνελέγησαν καὶ τὰς ἐποχὰς τῆς ἀνθήσεως ἐκάστου εἶδους. Τῆς συλλογῆς ταύτης ὑπάρχουσι σειραὶ εἰς τὰ πλουσιώτερα βοτανικὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ ἐπὶ τῶν δελτίων ἐκάστου εἶδους ἀριθμοὶ ἀναφέρονται.

¹ Boissier, *Flora Orientalis*, Préface Σελ. XIV. Ἡ ἐν λόγῳ παράγραφος λήγει ὡς ἑξῆς: «La Flore si riche et si variée de la Grèce doit beaucoup à M. de Heldreich et à M. Orfanidés: grâce à leurs efforts persévérants elle est bien mieux connue que celle d' aucune autre partie de l' Orient.»

² Παρὰλλήλως πρὸς τὴν ὑπ' ἐμοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον *Herbarium Graecum normale* δημοσιευθεῖσαν τοιαύτην συλλογὴν.

τακτικῶς καὶ ὑπὸ τοῦ *Nyman* ἐν τῷ σπουδαίῳ συγγράμματι τοῦ *Conspectus Florae Europaeae*. Ἐν συνόλῳ ἀνακαλύφθησαν ὑπὸ τοῦ Ὀρφανίδου 54 νέα εἶδη καὶ 20 περίπου παρὰλλαγαὶ (*variétés*) τῆς ἐλληνικῆς χλωρίδος δηλ. εἶδη καὶ διαφοραὶ αὐτῶν, ἄγνωστα τέως τοῖς βοτανικοῖς, καὶ ταῦτα πάντα περιεγράφησαν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ *Boissier*. Τὰ σπουδαιότερα αὐτῶν εἰσὶν ἡ *Biebersteinia Orphanidis*, γένος νέον διὰ τὴν Εὐρώπην, *Acer Amaliae* (νέον εἶδος σφενδάμνου), *Lonicera Hellenica*, δύο εἶδη *Galanthus* (ὁ *G. Graecus* καὶ ὁ *G. Olga* τῆς Χίου), διάφορα εἶδη Κολχικῶν (*Colchicum*), δύο ὥραϊα εἶδη *Tulipa*, ὧν τὴν μὲν ἀφιέρωσεν εἰς τὴν σύζυγόν του (*T. Euanthiae*) ἡ δ' ἄλλη ἀφιερώθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ *Boissier* (*T. Orphanidea*). Ὡς εἰκὸς προσετέθησαν διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Ὀρφανίδου πλεῖστα ἄλλα φυτὰ εἰς τὴν ἐλληνικὴν χλωρίδα, ἅτινα γνωστὰ μὲν ἤδη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ δὲν εἶχον εἰσέτι παρατηρηθῇ ἐν Ἑλλάδι.

Κατὰ τὸ ἐν τῇ φυσικῇ ἱστορίᾳ ἔθιμον διάφορα νέα εἶδη φυτῶν ἀφιερώθησαν εἰς τὸν Ὀρφανίδην καὶ φέρουσι τὸ ὄνομα του ἥτοι: ὑπὸ τοῦ *Boissier* νέον γένος ἐκ τῆς τάξεως τῶν Ἑρικοειδῶν ἡ *Orphanidesia gaultherioides*¹ φυτὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀνακαλυφθὲν ὑπὸ *Balansa*, καὶ δέκα νέα εἶδη φυτῶν, ἐξ ὧν ὑπὸ τοῦ *Boissier* τὰ ἐξῆς: *Silene Orphanidis* τοῦ Ἄθωνος, *Viola Orphanidis* (Ἰον τῆς Μακεδονίας), *Heracleum Orphanidis* ἐπίσης τῆς Μακεδονίας, *Smyrniium Orphanidis* τῆς Ἀττικῆς, *Biebersteinia Orphanidis* τῆς Κυλλήνης, *Euphorbia Orphanidis* τοῦ Παρνασσοῦ, *Tulipa Orphanidea* τῆς Ἀττικῆς καὶ Ἀρκαδίας, ταῦτα πάντα ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ὀρφανίδου, ἡ δὲ *Campanula Orphanidea* τοῦ Ἄθωνος ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ *Aucher-Eloy* καὶ ἡ *Rosa Orphanidis* νέον εἶδος ῥόδου ἀνακαλυφθὲν ὑπ' ἐμοῦ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς Θεσσαλίας. Ὑπὸ δὲ τοῦ

¹ Boiss. Flor. Or. III. σ. 967 ἔνθα ἡ ἀφιέρωσις ἔχει οὕτω «Claro Professori Orphanides Atheniensi de Flora Graeca meritisimo dicatum.»

Sartori καὶ ἐμοῦ ἀφιερώθη αὐτῷ ἡ τῆς Ἀττικῆς *Centaurea Orphanidea*.

Ἀφιερώθησαν δὲ ὑπὸ διαφόρων εἰς τὸν Ὀρφανίδην καὶ ἄλλα ὀκτὼ εἶδη φυτῶν, τὰ ὅποια ὁμῶς κατόπιν ἀκριβέστερον ἐξετασθέντα δὲν ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἴδια εἶδη, ἀλλὰ κατετάχθησαν εἰς ἕτερα γνωστὰ ὡς διαφοραὶ μόνον ἢ ἀπλῶς ὡς συνώνυμα.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν του ὁ Ὀρφανίδης ἀπήντησεν οὐκ ὀλίγα προσκόμματα, ἐν οἷς τὸ ἔλαττον δὲν ἦτο βεβαίως ὁ σχηματισμὸς νεοελληνικῆς ὀνοματολογίας καὶ ἐπιστημονικῶν ὄρων, ἐλλειπόντων καὶ δὴ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Πρὸς τοῦτο ἠναγκάσθη ν' ἀναδιφήσῃ ἐπιστημονικῶς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Τὰς βάσεις τῆς νέας ταύτης ὀνοματολογίας ἔθηκε κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριακονταετοῦς διδασκαλίας του, ἐδημοσίευσεν δ' ἐν περιλήψει ἐν τοῖς περισπουδάστοις αὐτοῦ *Γεωπορικοῖς*, ὧν, καὶ περ βριθόντων ὠφελίμων θεωρητικῶν τε καὶ πρακτικῶν γνώσεων, ἡ δημοσίευσις ἐλλείψει τῶν μέσων διεκόπη ἀτυχῶς λίαν προσῶρος. Ἐκ τῶν ἄλλων περὶ φυτολογίας δημοσιεύσεων τοῦ Ὀρφανίδου μνημονεύομεν τὰς ἐξῆς:

Περὶ τῆς αὐτοφυοῦς ἐλληνικῆς βλαστήσεως. Ἐν τῷ πρυτανικῷ λόγῳ Θ. Γ. Ὀρφανίδου. Ἀθήνησι, 1868.

Deux discours sur quelques plantes de la Flore Grecque, prononcés au Congrès international de Botanique et d'Horticulture de St. Petersbourg. 1870.

Ἐκθεσις πρὸς τὴν πρυτανείαν τοῦ ἔθν. Πανεπιστημίου ἀφορῶσα τὴν παρὰ τοῦ κ. Ροδοκανάκη ἀγορασθεῖσαν καὶ δωρηθεῖσαν τῷ ἔθνικῷ Πανεπιστημίῳ βοτανικὴν συλλογὴν, 1874.

Sur les caractères spécifiques du genre *Colchicum* et sur quelques espèces nouvellement découvertes en Grèce. Florence 1876.

Ἐπειδὴ ἐνταῦθα περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὰ βοτανικὰ ἔργα τοῦ Ὀρφανίδου δὲν ἀρμόζει νὰ ποιήσωμεν λόγον τῶν ἄλλων πολλῶν καλλιλογικῶν ἔργων τοῦ ἀνδρός.

Ὁ Ὀρφανίδης μετέσχεν ἐνεργῶς οὐ μόνον εἰς τὰς ἐγγχωρίους τῶν Ὀλυμπίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς παγκοσμίους ἐκθέσεις, εἰς ἃς παρίστατο καὶ ὡς ἐκθέτης καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τούτῳ ἀποστελλόμενος, ἦτοι τὰς τῆς Βιέννης (1873), τῶν Παρισίων (1878), Πετροπόλεως (1869), Φλωρεντίας (1874), Κολωνίας (1875). Μετὰ τῶν ἐν Πετροπόλει καὶ Φλωρεντίᾳ ἐκθέσεων συνεδέοντο καὶ ἐπιστημονικὰ βοτανικὰ συνέδρια, καθ' ἃ ὁ Ὀρφανίδης εἵλκυσε τὸ διαφέρον τῶν βοτανικῶν διὰ τῶν περὶ τῆς ἐλληνικῆς χλωρίδος ἀγορεύσεων του. Ἐξελέγετο δὲ πάντοτε ἐλλανοδίκης (membre de jury) διακρινόμενος ἐπὶ δραστηριότητι. Ὡς ἐκθέτης διέπρεψεν ἐν Πετροπόλει, Βιέννῃ καὶ Φλωρεντίᾳ διὰ τῆς ὥραιας συλλογῆς ἐξαισίων καρπῶν τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι καλλιεργουμένων ἐσπεριδοειδῶν (λεμονοπορτοκαλλίων), ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν προϊόντα τοῦ ἰδιοσυντηρήτου ἐν Ἀθήναις κήπου του. Ἀλλὰ τὸ μόνιμον αὐτοῦ πάντοτε ἐκθεμα ἦτο ἡ πλουσία συλλογὴ ξύλων τῶν δένδρων καὶ θάμνων τῆς ἐλληνικῆς χλωρίδος εἰς δείγματα 150 — 160 εἰδῶν κατὰ πρωτότυπον καὶ λίαν κατάλληλον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπινοηθέντα τρόπον ἐξεργασμένα καὶ ἐστιλβωμένα. Ἡ καινοφανὴς αὕτη συλλογὴ, διὰ μόχθων πολλῶν καταρτισθεῖσα, ἐθαυμάσθη καὶ ἐκάστοτε ἐβραβεύετο μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἐκθεμάτων.

Ἀξιομνημόνευτος εἶναι καὶ ἡ ἰδία βοτανικὴ συλλογὴ ἀπεξηραμένων φυτῶν (*Herbier*) τοῦ Ὀρφανίδου, ὅστις σπουδάζων ἔτι ἐν Παρισίοις κατέγινε πρὸς σχηματισμὸν αὐτῆς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἀποξηράνας πάντα τὰ ἐν τῷ αὐτόθι βοτανικῷ κήπῳ καὶ ἐν τοῖς θερμοστέγοις αὐτοῦ ἀνθίζοντα φυτὰ καὶ ὅσα κατὰ τὰς πέριξ ἐκδρομὰς συνέλεξε. Συγχρόνως ἐφρόντισε πρὸς ἀπόκτησιν φυτῶν τῆς Νέας Ὀλλανδίας καὶ ἄλλων χωρῶν, δι' ὧν ἐπανέλθων ἐνταῦθα ἐπλούτισε τὴν ἑαυτοῦ συλλογὴν. Ἀποστέλλων ἐλληνικὰ φυτὰ ἐλάμβανεν εἰς ἀνταλλαγὴν τοιαῦτα ἐξ ἄλλων χωρῶν, πρὸς τοῦτο δ' εἶχεν ἀναπτύξει πολλὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἀπανταχοῦ ἐπιστημόνων, ἰδίως

τῆς Ἀμερικῆς, τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἑλπίδος, τῆς Αὐστραλίας κλπ., καταστήσας διὰ τοῦ χρόνου σπανίαν ἐπὶ πλούτῳ φυτοθήκην¹, ἣν ὁ ἐν Ὁδησσῷ μεγαλόδωρος Θεόδωρος Ῥοδοκανάκης ἐκτιμῶν τὴν ἀξίαν αὐτῆς ἠγόρασεν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ κατατεθῇ ἐν τῷ μόλις ἰδρυθέντι βοτανικῷ μουσεῖῳ τοῦ ἐλληνικοῦ πανεπιστημίου, ὃπερ ἔσχεν ἰδίαν αὐτοτελῆ ὑπαρξίν ἀπὸ τοῦ 1872, ὅτε κατὰ πρότασιν τοῦ Ὁρφανίδου ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ φυσιογραφικοῦ μουσείου. Πρῶτος πυρὴν αὐτοῦ ἐχρησίμευσεν ἐλαχίστη τις συλλογὴ ἐν μικρῷ ἐρμαρίῳ σχηματισθεῖσα καὶ φυλαχθεῖσα ἐπιμελείᾳ τῶν μελῶν τῆς ἀξιοτίμου καὶ ὠφελιμωτάτης ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις ἐταιρίας τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας, ἧς πρῶτα μέλη ὑπῆρξαν οἱ κκ. Δομνάνδος, Ι. Βοῦρος, Μαυροκορδάτος, Λευκίας, Ραῦζερ, Λινδερμάκιερ, Λάνδερερ, Σπροῦνερ, Σαρτόρης, Φίνλεϋ καὶ πλείστοι ἄλλοι Ἕλληνες καὶ ἀλλοδαποὶ ἐπιστήμονες. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὁρφανίδου ἰδρυσιν τοῦ ἰδίως βοτανικοῦ μουσείου, τοῦτο ηὔξησε τῇ φροντίδι τῶν διευθυντῶν μέχρι τοῦ 1883 τοσοῦτον, ὥστε κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν περιεῖχεν 79,585 δείγματα φυτῶν, ἐν 20 μεγάλοις ἐρμαρίοις μετὰ 160 κιβωτίων, καρπολογικὴν συλλογὴν ἐξ 618 ἀριθμῶν συνισταμένην, τὴν ὑπὸ τοῦ Ὁρφανίδου συστηθεῖσαν συλλογὴν τῶν ἐλληνικῶν ξύλων, μικρὰν βιβλιοθήκην καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ῥοδοκανάκη δωρηθεῖσα συλλογὴ τοῦ Ὁρφανίδου, ἀποτελοῦσα μέγιστον μέρος τοῦ βοτανικοῦ μουσείου σύγκειται ἐκ 46,835 δειγμάτων² πληρῶσα ὁλόκληρον αἶθουσαν ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀτυχῶς ὁμῶς κατὰ τὴν μακρὰν ἀσθένειαν τοῦ Ὁρφανίδου παρημελήθη αὕτη καὶ κατεστράφη σχεδόν.

¹ Τὰ συστατικὰ τῆς συλλογῆς ταύτης ἀναφέρονται λεπτομερῶς ἐν τοῖς Προλεγόμοις τοῦ *Catalogus systematicus Herbarii Th. G. Orphanidis* ὑπὸ Th. de Heldreich, fasc. I. Florentiae 1877.

² Ἐν τῷ ποσῷ τούτῳ συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ τῷ 1884 ὑπὸ Στ. Κρίνου καὶ ἐμοῦ παραδοθέντα Μονοκοτυλίδονα καὶ Ἀκοτυλίδονα τῆς συλλογῆς τοῦ Ὁρφανίδου.

Εἶπομεν ἤδη ὅτι μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἔρωτος ἐνέκυπτεν ὁ Ὀρφανίδης εἰς τε τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς ἐπιστήμης, δηλ. εἰς τὴν κηπουρικὴν καὶ τὴν γεωπο-
νίαν. Μετὰ στοργῆς ἀπείρου ἐκαλλιέργει τὸν ἴδιον ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ κήπον, οὗ ἐπεμελεῖτο καὶ ἀσθενὴς ἔτι ὢν μέ-
χρις ἐσχάτων, πλεῖστα ξένα φυτὰ συντηρῶν ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἐν μικροῖς ὑαλοστέγοις, ἰδίως δὲ συλλογὴν τῶν ὠραι-
τέρων εἰδῶν τῶν ῥόδων καὶ τῶν πολυαρίθμων εἰδῶν καὶ διαφορῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐσπεριδοειδῶν, ἀποτελούντων ἴδιον αὐτοῦ μελέτημα, πρὸς δὲ καὶ συλλογὴν βολβωδῶν φυτῶν τῶν πλείστων ἐγχωρίων.

Ὁ Ὀρφανίδης ἐπιθυμῶν νὰ φανῇ χρήσιμος τῇ πατρίδι διὰ τῆς ἐγκλιματίσεως προσοδοφόρων φυτῶν ἐποίησεν ἱκανὰ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἐγχωρίου σχοίνου, ὅπως καταστήσῃ αὐ-
τὸν παραγωγὸν μαστίχης ὁμοίας τῇ τῆς Χίου, ὡς καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς Βοιχυμηρίας τῆς χιονώδους¹ καὶ τοῦ Κρό-
κου, περὶ ὧν διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθη ἐν τοῖς *Γεωπονικοῖς*.

Ἐὰν δὲ αἱ ἄνθρωποι προσπᾶθῃαι αὐταὶ τοῦ Ὀρφανίδου δὲν ἐτελεσφόρησαν τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν παντελῆ ἔτι ἔλλειψιν τῆς ἀρωγῆς τῶν ἀρμοδίων, μηδεμίαν ποτὲ μετελθόντων ἡθι-
κὴν ἢ ὑλικὴν ὑποστήριξιν τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσεων. Ἀλλ' οὐχ ἦσαν ὁ Ὀρφανίδης ἔδωκε τὴν πρώτην ὠθησιν, καὶ ἔρ-
ριψε τὰ σπέρματα, ἅτινα ἐν τῷ μέλλοντι δύνανται νὰ καρπο-
φορήσωσι.

Κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸ τῆς ἀσθενείας του ἔτη κατέγεινεν ὁ Ὀρφανίδης δραστηρίως, ὡς πάντοτε, εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀμ-
πελογραφίαν. Μετὰ πολλοὺς κόπους, ὑποσχάψαντας τὴν ὑγίαν αὐτοῦ, συνέλεξεν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος τὰ διά-
φορα εἶδη σταφυλῶν καὶ τὰς κατὰ τόπους ὀνομασίας αὐτῶν, ἅπερ σπουδάζων κατὰ τὰ ἐπιστημονικὰ χαρακτηριστικὰ κα-
τέταξε καὶ περιέγραψε λεπτομερῶς. Ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἐν μόνῃ

¹ *Boehmeria nivea* Hook., *Ramie* τῶν Γάλλων, σπουδαῖον κλωστικὸν φυτὸν, ὅπερ καλλιεργεῖται ἤδη μετ' ἐπιτυχίας ἐν τῷ κτήματι τοῦ κ. Ζάππα «Μεγάλων Καλυδίων» τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ γεωπόνου Ο. Winkler.

τῇ Ἀττικῇ καλλιεργοῦνται 111 διαφοραὶ σταφυλῶν καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τὰς 480.

Περαίνων ἐνταῦθα τὴν σύντομον ταύτην σκιαγραφίαν τοῦ Ὁρφανίδου ὡς βοτανικοῦ ἐπιτραπήτω μοι νὰ προσθέσω τὴν εὐχὴν, ὅπως τὸ χειρόγραφον τῆς ἑλληνικῆς Ἀμπελογραφίας τὸ σχεδὸν ἔτοιμον πρὸς τύπωσιν μὴ ἀπολεισθῇ διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ διὰ τὸν τόπον, ἀλλ' ὅπως ἡ οἰκογένεια τοῦ μακαρίτου εὖρῃ τὴν ἀπαιτουμένην τῶν ἀρμοδίων ἀρωγὴν πρὸς ταχεῖαν δημοσίευσιν αὐτοῦ.

ΝΑΣΤΟΥΛΗΣ ΔΑΓΚΛΗΣ

Ἐν πρὸς ἐν ἀντιπαρῆλθον ἀπὸ τοῦ μέσου ἡμῶν τὰ σεβάσματα λείψανα τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Ἡ ἐπιλεκτος φάλαγξ τῶν δεισωθέντων ἀγωνιστῶν, οἵτινες μέχρις ἐσχάτων ἐξεπροσώπουσαν τὴν ζῶσαν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, συνέχοντες ὡς εἶπεῖν τὴν ἐνδοξὴν ἐκείνην ἐποχὴν πρὸς τὴν σύγχρονον ἀδρανῆ καὶ ῥέθυμον, σχεδὸν ἡρημώθη καὶ ἐξέλιπεν. Ὁ δὲ θάνατος αὐτῶν ἀνοίγει μέγα κενὸν μεταξὺ ἡμῶν καὶ ἐκείνων, διότι τὴν χρονικὴν ἀπόστασιν μεγεθύνει καὶ καθιστῇσι μᾶλλον ἐπαισθητὴν τοῦτο, ὅτι μετὰ τῶν προσώπων συνεκλείπουσι βαθμηδὸν καὶ αἱ ἐνδοξαὶ πράξεις, ὁ πρὸς ἐθνικὰ μεγαλουργήματα οἰστρήλατος ἐνθουσιασμός, ἡ ὑπὲρ πατρίδος αὐτοθυσία καὶ ἡ πρὸς τὸ ἐθνικὸν ἰδανικὸν ἀδιάσειστος πίστις τῆς ἐξόχου ἐκείνης γενεᾶς.

Ἀνδρεῖον καὶ εὐκλεῆς τέκνον τῆς ἐνδόξου ἐκείνης ἐποχῆς, γαλουχηθέν